
Dražen Živić

JE LI VUKOVAR (BIO) SRPSKI GRAD?

Sredinom 1991. Vukovar je bio poprištem brutalnog i razornog vojnog sukoba koji su pokrenuli Jugoslavenska narodna armija i pobunjeni hrvatski Srbi, uz svu ljudsku, logističku i, dakako, političku potporu tadašnjeg srbijanskog režima, najjasnije personificiranog u liku i djelu Slobodana Miloševića, ali i uz nepodijeljenu potporu velikog dijela jugoslavenskih saveznih organa i institucija (naročito vojske i policije), koji su agresiju na Vukovar i Hrvatsku planirali, odobrili i proveli. Vukovar je tako postao područjem žestokog tromjesečnog sukoba te višegodišnje okupacije i progonstva dvadesetak tisuća stanovnika grada, koje je okončano tek 15. siječnja 1998. završetkom procesa mirne reintegracije Hrvatskoga Podunavlja.

U korijenu agresije na hrvatski istok i Vukovar nalazila se srpska državna nacionalna politika 1980-ih i 1990-ih utemeljena na velikosrpskoj ideji i teritorijalnoj ekspanziji, odnosno, realizaciji osnovnog cilja te politike – da svi Srbi moraju živjeti u jednoj državi. Još je četnički ideolog Stevan Moljević u spisu „Homogena Srbija“ iz 1941. postavio najvažniji strateški cilj – „stvoriti Srbiju u kojoj će biti ujedinjeni Srbi i sve zemlje u kojima Srbi žive“ (Anzulović, 2010., 203). Zanimljivo je u navedenom kontekstu navesti dio dokumenta objavljenog u Vukovaru u lipnju 1995. godine. Među ostalim, u njemu piše: „Za srpski grad Vukovar znalo se oduvek i naširoko, a danas gotovo da i nema nikog na ovoj nesrećnoj planeti ko za njega nije čuo... Gledano kroz istoriju, grad Vukovar i njegovo uže i šire područje nikada nisu bili hrvatski, a nisu mogli ni biti jer Hrvatska nije imala svoju državu unazad hiljadu godina. S druge strane, dobro se zna da je Kraljevina Srbija unela ova područja, kao svoj sastavni deo, u prvu Jugoslaviju 1918. godine“ (*Vukovar 1991.*, 1995.).

1.

Komentirajući tvrdnju Michaela Martensa, novinara prestižnog njemačkog dnevnog lista *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, da u Vukovaru danas živi više Srba nego prije deset godina,¹ srbijanski predsjednik Tomislav Nikolić izjavio je slje-

---

1 Na temelju službene hrvatske popisne statistike, neovisno o promjenama metodologije popisa, teško je pronaći valjane argumente za tu tvrdnju njemačkog novinara. Naime, prema rezultatima popisa iz 2001. (narodnosna struktura stanovništva iz 2011. u vremenu pisanja ovoga rada još uvijek nije bila objavljena na razini naselja, nego samo na nivou administrativnih jedinica – županija, gradova i općina) u Vukovaru (naselje) je živjelo 10.006 stanovnika koji su se izjasnili Srbima, što je u odnosu na 1991. smanjenje (depopulacija) od 4419 osoba ili 30,6%. Unatoč depopulaciji Srbi su blago povećali udio u ukupnom stanovništvu Vukovara i to za 0,9 postotnih poena, odnosno, na 33,2%. To je rezultat činjenice da je broj Hrvata, kao i pripadnika drugih narodnosnih skupina, između 1991. i 2001. također znatno smanjen – Hrvata za 3913 osoba ili 18,6%, a ostalih za 6181 osobu ili 67,6%. Valja naglasiti da se zbog ipak manje depopulacije hrvatskoga u odnosu na srpsko i ostalo stanovništvo, udio Hrvata u ukupnoj populaciji grada povećao za čak 9,7 postotnih poena, odnosno sa 47,2% na 56,9%.

deće: „Tome je tako jer je Vukovar bio srpski grad. Tamo se Hrvati nemaju što vraćati“ (Despot i Tatić, 2012., 8). Ubrzo nakon te izjave, ali i drugih koje je Nikolić 19. svibnja 2012. dao njemačkom listu, a koja je uzburkala političke, pa i akademske vode u Hrvatskoj (i Bosni i Hercegovini u slučaju neprimjerenih Nikolićevih izjava o Srebrenici), uslijedio je demanti srbijanskog predsjednika. Tako je Nikolić agenciji *Tanjug* izjavio „da je njegova izjava o Vukovaru, koja je u Hrvatskoj izazvala brojne reakcije, među kojima i reakciju hrvatskog predsjednika Ive Josipovića, istrgnuta iz konteksta te da je taj nesporazum u velikoj mjeri otklonjen u razgovoru s veleposlanikom Hrvatske u Beogradu Željkom Kuprešakom“. Nadalje, Nikolić je za *Tanjug* rekao „da je u svojim kampanjama govorio da su Knin i **Vukovar bili srpski gradovi po strukturi stanovništva** (istaknuo D. Ž.), a ne u nekom drugom kontekstu“. ² Također, u tom je razgovoru izjavio da je „Vukovar [je] na teritoriju Hrvatske. Ako bi u njemu bila većina građana srpske nacionalnosti, pa što. Imamo mnogo gradova u Vojvodini u kojima su u većini građani druge nacionalnosti, pa sve to može lijepo funkcionirati“. ³

Početak studenog 2012. srbijanski predsjednik je dao opsežan intervju za RTS i tom prigodom, među ostalim, rekao da su otkako je preuzeo funkciju predsjednika Srbije „mnogi mjerili“ što je sve rekao i govorio, pa među ostalim i njegovu izjavu da je „Vukovar većinski srpski grad“ – „Ali isto tako sam rekao i da priznajem Hrvatsku u njezinim međunarodno priznatim granicama i ne znam zbog čega se sad netko ljuti“. ⁴

Izjava srbijanskoga predsjednika na tragu je, također, istupa srpskog povjesničara Jovana Pejina, koji je u emisiji Hrvatske televizije „In medias res“ 20. ožujka 2012., posvećenoj rehabilitaciji četništva u Srbiji, među ostalim izjavio: „Vukovar je bio srpski grad“. ⁵

Nema sumnje da su potonje izjave, bez obzira na njihovu dnevno-političku interpretaciju, snažan prilog oživljavanju i novoj afirmaciji velikosrpske ideologije ⁶

2 Preneseno prema: <http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/nikolic-nemam-namjeru-svojatati-tudzi-teritorij> (pristup stranici ostvaren 27. lipnja 2012. godine).

3 Preneseno prema: <http://danas.net.hr/balkan/tomislav-nikolic-dakle-vukovar...> (pristup stranici ostvaren 11. prosinca 2012. godine).

4 Preneseno prema: <http://www.dnevno.hr/vijesti/regija/70117-nikolic-vukovar-srpski...> (pristup stranici ostvaren 28. studenoga 2012. godine).

5 Preneseno prema: <http://www.jutarnji.hr/srpski-povjesnicar-u-htv-ovoj-emisiji> (pristup stranici ostvaren 27. travnja 2012. godine).

6 Prema S. Žuljiću „pojam ‘velikosrpstvo’ (...) obuhvaća nastojanja ekstremnih srpskih političara, njihovo poticanje i opravdavanje srpske teritorijalne i etničke ekspanzije, prilagodbe (proširivanje ili suzivanje) te potvrđivanje teritorijalnih granica takve ekspanzije. Pojava velikosrpstva kao programske (pa i ideološke) osnove srpske državne politike seže u prvu polovinu 19. stoljeća“ (Žuljić, 1997., 43). Lj. Antić u svojoj studiji pojašnjava: „Velikosrpstvo je politička kovanica koju gotovo nije potrebno objašnjavati. Ona podrazumijeva političku namjeru (i njezinu provedbu) da se na temelju jednostrano interpretiranih etničkih i povijesnih kriterija utemelji srpska država, koja bi obuhvaćala susjedna područja koja objektivno pripadaju drugim narodima i državama ili državnim zajednicama“ (Antić, 2007., 9). No srpski znanstvenici, očekivano, imaju drugačiji pogled na tu problematiku. U razgovoru za novosadski *Dnevnik*, u broju od 21. lipnja 1991., srpski akademik Vasilije Krestić smatra da je „velikosrpska misao u funkciji odbrambenog mehanizma“ (Ponoš, 2010., 109), „(...) jer je srpski narod ugrožen i zato slogom svih Srba treba da ujedini sve naše zemlje: Makedoniju, Dalmaciju, Dubrovnik, Liku, Baniju, Kordun, Slavoniju, Baranju (...)“ (razgovor Vojislava Šešelja za novosadski *Dnevnik* od 24. lipnja 1991.; navedeno prema: Ponoš, 2010., 110).

koja već više od dva stoljeća predstavlja ishodište i podlogu suvremene srbijanske državne i nacionalne politike, naročito politike teritorijalnog ekspanzionizma, pri čemu su radi opravdanja ekspanzije akteri/nositelji velikosrpstva (od Ilije Garašanina i njegovih *Načertanija* iz 1844., preko Vuka Stefanovića Karadžića i spisa *Srbi svi i svuda* iz 1849., Nikole Stojanovića i teksta „Do istrage naše ili vaše“ iz zagrebačkog *Srbobrana* 1902., antropogeografije Jovana Cvijića na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće⁷ te Stevana Moljevića i *Homogene Srbije* iz 1941., pa sve do *Memoranduma* Srpske akademije nauka i umetnosti iz 1986. i političkog i državnog režima Slobodana Miloševića) često posezali za obmanama, krivotvorinama i manipulacijama, tj. neznanstvenim i kvazidemografskim argumentima. Svrha takvog postupka bila je „umjetno“ povećati broj Srba na nekom području kako bi se kasnije opravdalo „prisajedinjenje“ tih područja matici Srbiji.⁸ U tom je kontekstu osnovna teza velikosrpskih ideologa (naročito D. Obradovića⁹ i V. S. Karadžića) bila – svi koji govore hrvatski ili srpski jezik zapravo su Srbi, samo što se „Srbi po različitim Kraljevstvima i Provincijama različito nazivlju“ (Žuljić, 1997., 44). To je bila ideološka osnova srpske teritorijalne ekspanzije jer je počivala na proširenju srpske države „tako da ona obuhvati sve ‘srpske’ zemlje, odnosno sva područja na kojima ‘žive Srbi’“ (Žuljić, 1997., 224). Zapadne granice „srpskih“ zemalja omeđene su crtom Virovitica – Karlovac – Ogulin – Karlobag, i njih Srpska pravoslavna crkva označava kao područje Pečke patrijaršije i njezine jurisdikcije.¹⁰ To područje je Vuk S. Karadžić kao ideolog velikosrpstva ubrajao u srpske zemlje, jer je njemu svaki štokavac bio Srbin (Pavličević, 1996.). Opravdavajući srpski teritorijalni ekspanzionizam, naročito prema zapadu, Lj. Stojanović i A. Belić u svojem memorandumu „Savremeno srpsko nacionalno pitanje“, među ostalim, pišu: „I to nije samo zbog toga što su Hrvatska sa Slavonijom i Dalmacijom naseljene došljacima iz Bosne i Hercegovine, od kojih se pravoslavni nazivaju Srbima, a većina katolika Hrvatima, na osnovu čega nije bilo teško doći do zaključka, da su Srbi i Hrvati dva naziva za isti etnografski objekat, već i zato što Srbi i stari autohtoni Hrvati Hrvatske i drugih oblasti predstavljaju po poreklu svome zaista jedan narod“ (prema: Antić, 2007., 279). Iz navedenog se lako daje zaključiti da je temelj velikosrpstva

- 7 S. Žuljić navodi da je „J. Cvijić i najmanji trag doseljavanja Srba izvan njihova prvobitnog etničkog prostora koristio kao ilustraciju da su oni najrasprostranjeniji narod u Jugoistočnoj Europi, a gdje to nije bilo dovoljno, na svoj je način interpretirao narodnosnu pripadnost pojedinih nepravoslavnih skupina stanovništva, odnosno islamizaciju i pokatoličenja... Time se znanstveno podupiralo iracionalna shvaćanja o pravu srpske države, u razdoblju njezina ponovnog nastajanja, da teži nekim imaginarnim granicama, za koje nemanjičko carstvo iz XIV. stoljeća može tek jednim dijelom biti uzor. Vrlo je jednostrano zastupao tezu da srpskom etničkom prostoru istodobno pripadaju i oni prostori iz kojih se srpsko stanovništvo pretežno ili potpuno iselilo, a i svi oni prostori dokle su dosezale iole brojnije migracije srpskog stanovništva. Ako i to nije odgovaralo aktualnim ciljevima obnove i teritorijalne ekspanzije srpske države, u argumentaciju je uvodio kriterije geopolitike, odnosno geografskog determinizma“ (Žuljić, 1997., 336-337).
- 8 Više o ishodištima, korijenima, akterima i posljedicama velikosrpske politike vidjeti u: Antić (2007.), Anzulović (2011.), Esih i Živić (2003.), Dizdar (2004.), Pavličević (1996.), Žuljić (1997.), Živić (2001.).
- 9 Premda u analizama pomalo zapostavljen, upravo je Dositej Obradović prvi formulisao modernu velikosrpsku ideju osnovanu na jeziku (Anzulović, 2010., 101).
- 10 Od 1557. Srpska pravoslavna crkva bila je nositelj srpskog nacionalnog identiteta. Iz tijesne veze između crkve, države i nacije proizašla je ideologija svetosavlja (Anzulović, 2010., 43, 50).

bio zapravo etnički nacionalizam, i da u takvoj državi ima „mjesta“ samo za Srbe (Antić, 2007.).

Izjava srbijanskoga predsjednika Nikolića da je Vukovar po strukturi stanovništva bio srpski grad ne samo što ne odgovara demografskim i povijesnim činjenicama, nego i otvara nove stranice moguće krize i sukoba.¹¹ Stoga su u ovom priopćenju prikazane osnovne promjene u narodnosnom sastavu stanovništva Vukovara¹² tijekom 20. stoljeća kao prilog znanstvenom odgovoru na pogrešne, a rekao bih i zlonamjerne, tvrdnje najviših političkih predstavnika današnje Republike Srbije.

2.

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske objavio je 1998. kapitalno etnodemografsko djelo – *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. godine po naseljima*. U pet opsežnih knjiga nalaze se podatci i procjene vjerskog i narodnosnog sastava stanovništva Hrvatske – ukupno, po bivšim općinama i po naseljima. Tako je dobiven iznimno detaljan i prilično pouzdan narodnosni zemljovid Hrvatske. Autori su uložili popriličan trud kako bi ustanovili narodnosni sastav Hrvatske za prvu polovinu 20. stoljeća tijekom koje u popisima stanovništva, kako u Austro-Ugarskoj Monarhiji 1900. i 1910., tako i u Kraljevini SHS/Jugoslaviji 1921. i 1931., nisu postavljena pitanja o narodnosnoj pripadnosti nego samo pitanja o materinskom jeziku i vjerskoj pripadnosti, pa se narodnosni sastav stanovništva za te godine može utvrditi samo sporedno, odnosno, procijeniti usporedbom podataka o jeziku i vjeri.¹³ Tek s („kratkim“) popisom stanovništva 1948. u popisnice se uvodi pitanje o narodnosnoj pripadnosti, premda i nakon te godine

11 Tek ilustracije radi istaknimo da su prema vladajućoj velikosrpskoj politici nakon 1918. Vukovar i vukovarski kraj trebali postati srpski i dijelom zamišljene Velike Srbije. U tom kontekstu Vukovar je teritorijalnim organizacijama i reorganizacijama izgubio status hrvatskoga centra Srijema, što je stoljećima bio. Stoga je u Vukovaru već 1925. osnovana četnička organizacija, koja se zalagala za „ustrojstvo Velike Srbije, gledajući u Jugoslaviji samo prolaznu fazu njenog stvaranja“ (Dizdar, 2004., 233). Osim toga, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevina Jugoslavija, *de facto* je bila Velika Srbija, sa srpskim kraljem, srpskim glavnim gradom te vladom i vojnim aparatom kojima su na čelu bili Srbi (Anzulović, 2010., 155).

12 Prostorni okvir analize predstavlja naselje Vukovar, za koje su tijekom rada na prilogu bili dostupni podatci o narodnosnom sastavu zaključno s 2001. godinom. U zaključnom dijelu rada prikazane su osnovne promjene u narodnosnoj strukturi stanovništva Grada Vukovara kao administrativne sastavnice Vukovarsko-srijemske županije prema rezultatima popisa 1991., 2001. i 2011. godine.

13 Postupak procjene uglavnom polazi od pretpostavke da su sve osobe koje su se u navedenim popisima izjasnile da pripadaju pravoslavnoj vjeri Srbi, pa kada se od ukupnog broja stanovnika koji su u obradama popisa navedeni da im je materinski jezik hrvatski ili srpski oduzme procijenjeni broj Srba, dolazimo do podatka o procijenjenom broju Hrvata. Osnovni kriterij za određivanje broja drugih narodnosnih skupina (Nijemci, Mađari, Rusini, Ukrajinci...) jest materinski jezik, koji se drži najbližom objektivnom karakteristikom nekog stanovništva. Unatoč nepreciznosti (primjerice, može se pretpostaviti da je dio vukovarskih Židova u popisu 1900. i 1910. naveo njemački ili neki drugi kao materinski jezik) navedeni se postupak može prihvatiti kao zadovoljavajući što su potvrdila i druga istraživanja. Detaljniji pristup procjeni podrazumijevao bi da se od ukupnog broja pravoslavnih oduzmu Rumunji i Rusi (pretežito su pravoslavne vjere), pa da se tako umanjena kategorija pravoslavnih (približan broj Srba) oduzme od kategorije „hrvatski ili srpski“ i na taj način dobije približan broj Hrvata. Detaljnije vidjeti u: Lajić i Bara (2009.).

postoje stanovite poteškoće oko utvrđivanja stvarnog narodnosnog sastava stanovništva jer između pojedinih popisa postoje razlike u metodologiji popisa, napose u obradi i objavljivanju podataka vezanih uz narodnosnu sliku naseljenosti. Te metodološke poteškoće nisu prepreka utvrđivanju narodnosnog sastava stanovništva, ali ipak upozoravaju na stanovit oprez pri njegovoj interpretaciji (Živić, 2012.).

Tablica 1. Narodnosni sastav stanovništva Vukovara od 1900. do 1991. godine

Godina	Ukupan broj stanovnika	Hrvata	Mađara	Nijemaca	Rusina i Ukrajinaca	Srba	Jugoslavena	Ostalih i nepoznato
1900.	9779	3742	769	3537	21	1491	-	219
1910.	10.359	4125	954	3502	46	1500	-	232
1948.	17.223	10.943	913	54	296	4390	-	627
1953.	18.705	11.411	738	334	-*	5137	184	901
1961.	23.740	13.552	923	-**	-*	7249	334	1682
1971.	30.222	14.694	835	60	1389	9132	3021	1091
1981.	33.649	12.760	576	28	1191	8177	9475	1442
1991.	44.639	21.065	694	94	1428	14.425	4355	2578

* Godine 1953. i 1961. Rusini i Ukrajinci su iskazani u kategoriji „ostali“.

** Godine 1961. Nijemci su iskazani u kategoriji „ostali“.

IZVOR: *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. po naseljima*, Knjiga 5, DZSRH, Zagreb, 1998., str. 3333.

Tablica 2. Etnička struktura (u %) stanovništva Vukovara od 1900. do 1991. godine

Godina	Ukupan broj stanovnika	Hrvata	Mađara	Nijemaca	Rusina i Ukrajinaca	Srba	Jugoslavena	Ostalih i nepoznato
1900.	100	38,3	7,9	36,2	0,2	15,2	-	2,2
1910.	100	39,8	9,2	33,8	0,4	14,5	-	2,2
1948.	100	63,5	5,3	0,3	1,7	25,5	-	3,6
1953.	100	61,0	3,9	1,8	-*	27,5	1,0	4,8
1961.	100	57,1	3,9	-**	-*	30,5	1,4	7,1
1971.	100	48,6	2,8	0,2	4,6	30,2	10,0	3,6
1981.	100	37,9	1,7	0,1	3,5	24,3	28,2	4,3
1991.	100	47,2	1,6	0,2	3,2	32,3	9,8	5,8

* Godine 1953. i 1961. Rusini i Ukrajinci su iskazani u kategoriji „ostali“.

** Godine 1961. Nijemci su iskazani u kategoriji „ostali“.

IZVOR: Izračunato prema tablici 1.

Što nam podatci navedeni u tablicama 1 i 2 govore o promjenama narodnosnog sastava stanovništva Vukovara tijekom 20. stoljeća? Ima li ikakvoga argumentiranoga i dokumentiranoga demografskog „dokaza“, odnosno, znanstvene potvrde da je Vukovar u smislu narodnosnog sastava stanovništva tijekom 20. stoljeća bio većinski srpski grad? S kakvom je narodnosnom strukturom stanovništva dočekaao srbijansku oružanu agresiju 1991. godine? Koje su promjene u narodnoj slici grada zabilježene u popisima stanovništva 2001. i 2011. godine? To su samo neka pitanja na koja ćemo pokušati odgovoriti u nastavku ovoga rada.

3.

Prezentirani podatci govore da je Vukovar tijekom 20. stoljeća imao dinamičan demografski razvoj, „čvrsto povezan uz njegov društveni i gospodarski razvoj“ (Wertheimer-Baletić, 1993., 25), ali i da je doživio značajne promjene narodnosne strukture. Naime, zahvaljujući povoljnim prirodnogeografskim i gospodarskim činiteljima naseljenosti, Vukovar je u 20. stoljeću bio iznimno privlačan za naseljavanje, pa se od 1900. do 1991. broj stanovnika grada, unatoč nepovoljnim utjecajima dvaju svjetskih ratova te diferenciranoj međupopisnoj demografskoj dinamici, povećao gotovo pet puta (indeks međupopisne promjene iznosio je 459,3). U odnosu na 1857. porast stanovništva u Vukovaru imao je vrijednost indeksa 631,4. Dugotrajan pretežno imigracijski tip formiranja naseljenosti odredio je i relativno heterogen narodnosni sastav stanovništva, naročito u razdoblju do Prvoga svjetskog rata. „Već u drugoj polovici 18., a napose tijekom 19. stoljeća, na vukovarsko područje pristiže veliki broj doseljenika različitih nacionalnosti. U toj su migraciji najviše sudjelovali Nijemci, Mađari, Slovaci, Rusini i Ukrajinci...“ (Wertheimer-Baletić, 1993., 36). Snažna industrijalizacija, naročito 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća, privukla je brojno stanovništvo iz ruralne okolice, ali i iz udaljenijih krajeva, koje je demografski osnažilo grad, ali i utjecalo na promjene u narodnosnom sastavu vukovarskog stanovništva. U tom je kontekstu tvornica „Borovo“ bila nositeljem industrijalizacije i „gravitacijsko središte zapošljavanja“ (Wertheimer-Baletić, 1993., 46). Vremensku i prostornu selektivnost doseljeničkih struja zorno potvrđuju i podatci o vremenu i području doseljavanja u grad Vukovar prema rezultatima popisa iz 1971. godine. Od ukupno 18.824 doseljenika u grad, 10,4% se doselilo prije 1940., 6,8% u razdoblju 1941.–1945., 18,1% u razdoblju 1946.–1953., 23,6% u razdoblju 1953.–1960., a čak 41,2% između 1960. i 1971. godine. Prema području iz kojeg su se doselili u Vukovar prevladavaju imigranti iz drugih hrvatskih područja (42,0%); slijede doseljenici iz drugih republika tadašnje SFRJ, naročito iz Bosne i Hercegovine (35,4%), doseljenici iz drugih naselja vukovarske općine (19,9%) te doseljenici iz inozemstva, uključujući kategoriju „nepoznato područje doseljenja“ (2,7%) (Wertheimer-Baletić, 1993., 136, 142).

S druge strane, političke promjene tijekom i nakon Prvoga, a naročito Drugoga svjetskog rata izazvale su, među ostalim, prisilne migracije dijela vukovarskog stanovništva (napose Mađara nakon Prvoga i Nijemaca pri kraju i u poraću Drugoga svjetskog rata) koje su ostavile dubokoga traga u narodnosnoj slici grada od druge polovine 20. stoljeća (Barišić Bogišić, 2011.; Wertheimer-Baletić, 1993.).

Za Vukovar se, prema rezultatima popisa stanovništva iz 1900., u narodnom smislu može s puno argumenata kazati da je bio hrvatsko-njemački grad. Od 9779 stanovnika, 3742 osobe ili 38,3% bilo je Hrvata, a 3537 osoba ili 36,2% Nijemaca,¹⁴ što znači da su pripadnici tih dviju narodnosnih skupina u gradu činili gotovo tri četvrtine (74,5%) ukupnog stanovništva. Tek su na trećem mjestu po brojnosti (1491) i udjelu u ukupnom stanovništvu Vukovara (15,2%) početkom 20. stoljeća bili Srbi, na četvrtom mjestu Mađari (769 ili 7,9%) itd.

4.

A. Wertheimer-Baletić u iznimno vrijednoj i važnoj studiji o kretanju i razvoju stanovništva Vukovara i njegova područja (Wertheimer-Baletić, 1993.) donosi, u odnosu na publikaciju *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. godine po naseljima*, nešto drugačiju procjenu narodnosne strukture stanovništva Vukovara za 1910. (usporedi tablice 1 i 2), ali i procjenu za 1921. godinu. Prema njezinim izračunima u Vukovaru je 1910. od ukupnog broja stanovnika (10.359), Hrvata bilo 4092 ili 39,5%, Nijemaca 3052 ili 33,8%, Srba 1628 ili 15,7%, Mađara 954 ili 9,2%, Rusina i Ukrajinaca 46 ili 0,4% te 137 ostalih (uključujući i nepoznato) ili 1,4%.¹⁵ Potonje podatke navodi i I. Karaman, s tim da za Hrvate navodi brojku od 4089 stanovnika (Karaman, 1994.a).

Kao što je naprijed istaknuto A. Wertheimer-Baletić donosi u studiji i procjenu narodnosnog sastava prema rezultatima popisa iz 1921. godine.¹⁶ Prema njezinim izračunima u Vukovaru je 1921. od ukupnog broja stanovnika (10.242), Hrvata bilo 5084 ili 49,6%, Nijemaca 2670 ili 26,1%, Srba 1702 ili 16,6%, Mađara 571 ili 5,6% te ostalih (uključujući i nepoznate) 215 ili 2,0%. To znači da se u odnosu na 1910. broj Hrvata povećao za 24,2%, a Srba za 4,5%, a broj Nijemaca smanjio se za 23,8% i Mađara za čak 40,1%. Dio demografskog regressa Mađara i Nijemaca u tom razdoblju valja pripisati, osim emigraciji i izravnim demografskim ratnim gubitcima (ratni mortalitet), procesima asimilacije, odnosno, promjeni izjašnjavanja u smislu narodnosne pripadnosti. Tako se određeni broj Nijemaca i Mađara izjasnio Hrvatima, tj. „rimokatolicima srpskog ili hrvatskog materinskog jezika“ (Lajić i Bara, 2009., 61). S druge je strane „kretanje broja i udjela Srba bilo u mnogo većoj mjeri autonomno. Tome su svakako pridonijele i političke prilike nakon stvaranja nove države, koje su inicirale novo naseljavanje Srba“ (Wertheimer-Baletić, 1993., 89).

14 „Prisutnost Nijemaca u Vukovaru zabilježena je još iz vremena srednjovjekovnog Vukovara koji je sa statusom slobodnog kraljevskog grada privlačio mnoge strance. Nedugo nakon protjerivanja Osmanlija iz Slavonije u grad se ponovno naseljavaju njemački obrtnici, a na šire vukovarsko područje Nijemci znatnije dolaze tijekom XVIII. i XIX. stoljeća“ (Lajić i Bara, 2009., 30). Više o stoljetnoj prisutnosti Nijemaca na vukovarskom području i u gradu Vukovaru vidjeti i u: Barišić Bogišić (2011.).

15 Kao izvor za procjenu A. Wertheimer-Baletić navodi: Popis žiteljstva 31. XII. 1910. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, Publikacije Kr. Zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, Zagreb 1914.; Tabloigrami (tablice) po naseljima, Zavod za statistiku Republike Hrvatske, Arhiva, Zagreb.

16 Kao izvor za procjenu A. Wertheimer-Baletić navodi: Arhiv Hrvatske, Zavod za statistiku, popis stanovništva 1921. godine (kutije 55-64), Zagreb.

5.

Rezultati („kratkog“) popisa stanovništva iz 1948. pokazali su značajne i znakovite promjene u narodnosnom sastavu stanovništva Vukovara, naročito u odnosu na prvo desetljeće 20. stoljeća.¹⁷ Njemačka narodnosna skupina „nestaje“ s područja grada; popisana su 1948. svega 54 Nijemca, pa je njihov udio u stanovništvu Vukovara smanjen na svega 0,3%. Istodobno, u odnosu na 1910. (komparacija prema podacima iz *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. godine po naseljima*), broj Hrvata se povećao za 165,3%, a broj Srba za 192,7%, pa je udio hrvatskog stanovništva u Vukovaru porastao na 63,5% (najviši tijekom cijelog 20. stoljeća), a udio srpskog stanovništva premašio četvrtinu vukovarske populacije (25,5%). Uz Hrvate, Srbe i Nijemce, 1948. u ukupnom stanovništvu Vukovara 5,3% su činili Mađari, 1,7% Rusini i Ukrajinci te 3,6% ostali (uključujući i nepoznato), među kojima su nešto brojniji bili Česi i Slovaci.

Na temelju tih indikatora razvidna je svojevrsna homogenizacija narodnosne strukture stanovništva Vukovara i to u kontekstu jačanja njezine bimodalne strukture. Najvažniji činitelj tog procesa bile su etnički usmjerene migracije stanovništva, kako doseljeničkih tako i iseljeničkih struja (Živić, 2007.). Godine 1910. Hrvati, Nijemci, Mađari i Srbi činili su čak 97,3% vukovarskog stanovništva, a do 1948. njihov udio je smanjen na 94,6%, pri čemu čak 89,0% ukupnog stanovništva Vukovara čine samo Hrvati i Srbi. Međuratno razdoblje, kao i poraće Drugoga svjetskog rata, za narodnosnu strukturu stanovništva grada Vukovara bilo je obilježeno, dakle, dvama paralelnim procesima – „spontanom kroatizacijom“, glede relativnih odnosa među narodnosnim skupinama i „ubrzanom srbizacijom i balkanizacijom“ glede diferencirane brojčane dinamike pojedinih narodnosnih skupina, napose srpske i hrvatske (Karaman, 1994.b).

6.

Tijekom druge polovine 20. stoljeća, premda prisutne, promjene u narodnosnom sastavu stanovništva Vukovara nisu bile tako intenzivne i dramatične kao u prvoj polovini toga stoljeća, tj. možemo govoriti o stanovitoj stabilizaciji odnosa u narodnosnoj slici grada (Wertheimer-Baletić, 1993.).¹⁸ Iako su do 1991. Hrvati zadržali većinu u ukupnom stanovništvu grada, valja upozoriti na dva važna etno-demografska procesa. Prvi se odnosi na stanovitu „srbizaciju“ u narodnosnoj slici grada, odnosno, na činjenicu da je u svim analiziranim međupopisnim razdobljima nakon 1910., a naročito nakon 1948., indeks demografskog porasta srpskog

17 I. Lajić i M. Bara navode istraživanje M. Štambuk-Škalić iz 1995., prema kojem je 1945. u Vukovaru bilo popisano 9278 stanovnika, od kojih Hrvata 5446 ili 58,7%, Srba 2051 ili 22,1%, Mađara 830 ili 8,9%, Nijemaca 469 ili 5,1% te ostalih 482 ili 5,2% (Lajić i Bara, 2009., 89-91). Dakako, nije riječ o podacima prikupljenim „pravim“ popisom stanovništva nego o podacima koje je prikupljao Okružni komitet KPS za Srijem 1945., s upitnom metodologijom i pouzdanošću rezultata takvog „popisa“.

18 Iznimka je dakako razdoblje 1991.–2001., u kojemu je došlo do značajnih promjena u narodnosnom sastavu stanovništva.

stanovništva bio veći od indeksa porasta broja Hrvata (tablica 3), zahvaljujući, prije svega, diferenciranoj migraciji (doseljavanjima). Pretvorimo li indekse međupopisne promjene u možda jasnije postotke, dolazimo do sljedećih indikatora: između 1948. i 1953. porast broja Hrvata u Vukovaru iznosio je 4,3%, a Srba 17,0%; između 1953. i 1961. porast broja Hrvata iznosio je 18,8%, a Srba 41,1%; između 1961. i 1971. porast broja Hrvata iznosio je 8,1%, a Srba 26,0% te između 1981. i 1991. porast broja Hrvata iznosio je 65,1%, a Srba 76,4%.¹⁹ U razdoblju 1971.–1981. i Hrvati i Srbi u Vukovaru su depopulirali, ali i u tom je slučaju međupopisno smanjenje srpskog stanovništva (-10,5%) bilo manje od hrvatskog (-13,2%). Različita demografska dinamika Hrvata i Srba u Vukovaru (ukupno je između 1948. i 1991. broj Hrvata u Vukovaru povećan za 92,5%; apsolutno za 10.122 stanovnika, a broj Srba za 228,6%; apsolutno za 10.035 stanovnika), u čijem se korijenu većinom nalaze brojnije doseljeničke struje srpskog stanovništva privučene rastućim potrebama za radnom snagom uslijed ubrzane industrijalizacije, kao i u njihovoj premoći u društvenim, političkim i ekonomskim strukturama, što je olakšavalo i ubrzavalo zapošljavanje Srba, dovela je i do promjena u međuodnosu hrvatske i srpske narodnosne komponente. Tvornica „Borovo“ bila je najvažniji „privredno-politički instrument“ brojne srpske imigracije u Vukovar, kao i u okolna naselja (Karaman, 1994.b). Tako je udio Hrvata u ukupnom stanovništvu Vukovara od 1948. do 1991. smanjen sa 63,5% na 47,2%, a udio Srba povećan sa 25,5% na 32,3%.

Tablica 3. Indeks međupopisne promjene ukupnog stanovništva te broja Hrvata i Srba u Vukovaru od 1900. do 1991. godine

Međupopisno razdoblje	Ukupan broj stanovnika	Hrvati	Srbi
1900.–1910.	105,9	110,2	100,6
1910.–1948.	166,3	265,3	292,7
1948.–1953.	108,6	104,3	117,0
1953.–1961.	126,9	118,8	141,1
1961.–1971.	127,3	108,1	126,0
1971.–1981.	111,3	86,8	89,5
1981.–1991.	132,7	165,1	176,4
1900.–1991.	456,5	562,9	967,5

IZVOR: Izračunato prema podacima iz tablice 1.

¹⁹ Intenzivan demografski porast broja Hrvata i Srba u Vukovaru između 1981. i 1991., treba upozoriti, nije posljedica snažnijeg doseljavanja ili visokih stopa prirodnoga prirasta nego rezultat sljedećih čimbenika: prvo, boljeg popisnog obuhvata hrvatskih, pa tako i vukovarskih građana u inozemstvu u popisu iz 1991., među kojima je bilo Hrvata, ali i Srba; drugo, popisne „dejugoslavenizacije“, odnosno, pada broja stanovnika Vukovara koji su se izjasnili Jugoslavenima; treće, „vraćanja“ dijela popisnih krugova u administrativne granice Vukovara u popisu 1991., a 1971. i 1981. su bili dijelom naselja Borovo, Lipovača, Bršadin i Grabovo.

7.

Drugi važan etnodemografski proces u Vukovaru vežemo uz stanovitu popisnu „jugoslavenizaciju“, naročito istaknutu u popisu stanovništva iz 1981., kada je ona doživjela brojčanu ekspanziju. Naime, te se godine u Vukovaru Jugoslavenima izjasnilo 9475 stanovnika ili čak 28,2% ukupnog stanovništva grada. Bio je to pokušaj da se na „mala vrata“ u jugoslavensko društvo uvede nova (nad)nacionalna kategorija,²⁰ premda se ona u popisima stanovništva, formalno gledajući, tretirala kao „nacionalno neizjašnjeno stanovništvo“²¹ (Šterc, 1991.). Međutim, postojanje popisne kategorije Jugoslavena poslužilo je u pripremama rata protiv Hrvatske i za određenu manipulaciju brojem Srba (kako u Hrvatskoj tako i u Vukovaru).²² Nositelji srbijanske nacionalne politike 1980-ih i 1990-ih, naročito iz akademske zajednice, neargumentirano su tvrdili da su svi u popisu izjašnjeni Jugoslaveni zapravo Srbi koji su iz različitih razloga promijenili način svojega narodnosnog izjašnjavanja.²³

No, prema detaljnim istraživanjima S. Šterca iz 1991. razvidno je da narodnosno podrijetlo Jugoslavena na nekom području uglavnom odgovara narodnosnom sastavu toga područja.²⁴ U tom bi slučaju narodnosno „podrijetlo“ vukovarskih Jugoslavena činili Hrvati sa 37,9%, Srbi sa 24,3% te ostali sa 37,8%. To znači da bi od ukupnog broja Jugoslavena u Vukovaru 1981. (9475), prema narodnosnom podrijetlu, Hrvata bilo 3591, Srba 2302 i ostalih 3582. Priključimo li tu procjenu stvarnom broju izjašnjenih Hrvata i Srba, dolazimo do podatka o 16.351 Hrvata (48,6%) i 10.479 Srba (31,1%) u Vukovaru 1981. godine. Istim postupkom za 1991. utvrdili smo da u strukturi Jugoslavena u Vukovaru, prema narodnosnom podrijetlu, Hrvati sudjeluju sa 2056 (47,2%), Srbi sa 1407 (32,3%), a ostali sa 892 stanovnika (20,5%). Zbirno, procijenjeni ukupan broj Hrvata u Vukovaru 1991.

20 A. Wertheimer-Baletić ističe da su „Jugoslaveni proizvod unitarističke nacionalne politike, a pokazali su se kao privremena pojava, koja brojčano izrazito oscilira, od popisa do popisa, ovisno potpuno o određenoj politici i određenoj državnoj strukturi“ (Wertheimer-Baletić, 1993., 185). Tako su se, primjerice, u Vukovaru Jugoslavenima 1953. izjasnile 184 osobe; 1961. njih 334; 1971. 3021; 1981. 9475, a 1991. 4355 stanovnika.

21 U tu su kategoriju, uz Jugoslavene, uključene bile i osobe koje su se izjasnile u smislu regionalne pripadnosti te osobe koje se, prema odredbama tadašnjeg Ustava SFRJ, nisu željele izjasniti u smislu nacionalne pripadnosti.

22 „U nastojanju da što više naglase brojnost srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj, srpski političari, a dijelom i srpska znanost, učestalo su tvrdili kako najveći dio skupine *Jugoslavena*, zapravo pripada srpskoj nacionalnoj zajednici. Na toj su osnovi objavljivane izmišljene procjene o broju Srba u Hrvatskoj, a iz njih su zatim izvođeni politički zahtjevi, pa čak i teritorijalna svojatanja uz podršku matične srpske države“ (Žuljić, 1997., 191).

23 Primjerice, J. Ilić tvrdi: „Te 1981. godine mnogi Srbi u Hrvatskoj izjasnili su se kao Jugoslaveni, neki iz straha, a neki iz želje da na taj način doprinesu opstanku zajedničke države Jugoslavije“ (Ilić, 2006., 257).

24 U zaključnom dijelu svojega istraživanja S. Šterc, među ostalim, navodi sljedeće: „(...) Udjeli pojedinih naroda, narodnosti, etničkih grupa i ostalih nacionalnosti u formiranju *Jugoslavena* uglavnom su razmjerni njihovoj zastupljenosti u ukupnoj populaciji; Hrvatska etnička populacija formira najviše mješovitih brakova i porodica, pa prema tome i *Jugoslavena* u Hrvatskoj; Bitnu ulogu u formiranju *Jugoslavena* imaju pored Hrvata (70-75%), Srba (15-20%) i ostale etničke skupine (5-10%)...“ (Šterc, 1991., 161).

iznosio bi 23.121 ili 51,8% ukupnog stanovništva grada, a broj Srba dosegnuo bi 15.832 stanovnika ili 35,5% stanovništva Vukovara. Potonje znači da bi Vukovar prema naprijed prikazanoj procjeni 1991. imao apsolutnu većinu hrvatskog u ukupnom stanovništvu. Štoviše, kada bismo baš sve Jugoslavene iz popisa 1991. pridodali Srbima, još uvijek bi njihov broj (18.760) bio manji od broja Hrvata (21.065) te godine.

8.

Svega nekoliko mjeseci prije otvorene srbijanske agresije, u Hrvatskoj je proveden popis stanovništva. Premda formalno u nadležnosti Saveznog zavoda za statistiku u Beogradu, provedbu popisa i obradu rezultata organizirao je i proveo tadašnji Republički zavod za statistiku SR Hrvatske (današnji Državni zavod za statistiku RH). Već u travnju 1992. objavljena je Dokumentacija 881 – *Stanovništvo prema narodnosti po naseljima*, iz koje je vidljivo da su strukturu ukupnog stanovništva grada Vukovara (44.639) činili: Hrvati (21.065) sa 47,4%, Crnogorci (130) sa 0,3%, Makedonci (68) sa 0,2%, Muslimani (194) sa 0,4%, Slovenci (65) sa 0,1%, Srbi (14.425) sa 32,3%, Albanci (166) sa 0,4%, Česi (32) sa 0,1%, Mađari (694) sa 1,6%, Nijemci (94) sa 0,2%, Poljaci (41) sa 0,1%, Romi (35) sa 0,1%, Rusi (45) sa 0,1%, Rusini (919) sa 2,1%, Slovaci (147) sa 0,3%, Ukrajinci (509) sa 1,1%... Stanovnici koji se nisu nacionalno izjasnili prema članku 170. Ustava SFRJ (1129) činili su 2,5%, Jugoslaveni (4355) 9,8% te regionalno izjašnjeni (47) 0,1% ukupnog stanovništva Vukovara.²⁵ Vukovar je, dakle, srbijansku oružanu agresiju dočekao s relativno heterogenim (bimodalnim) narodnosnim sastavom stanovništva, ali popisom utvrđeni broj Hrvata i njihov udio u ukupnom stanovništvu upućuju na dominantna hrvatska narodnosna obilježja grada (Živić, 2007.).

9.

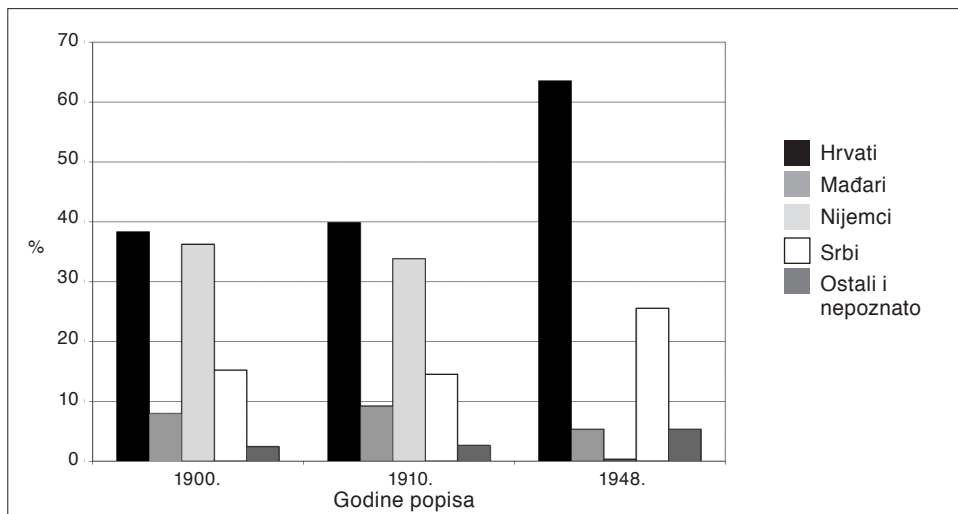
Svi do sada prezentirani podatci i pokazatelji jasno i nedvosmisleno pokazuju da je, unatoč složenom narodnosnom sastavu stanovništva, tijekom cijelog 20. stoljeća Vukovar imao hrvatsku narodnosnu većinu koja se kretala u rasponu od 38,3% 1900. do 47,2% 1991.; najniža je bila 1981. (37,9%), a najviša 1948. (63,5%). Udio Srba u Vukovaru u analiziranom razdoblju (1900.–1991.) nikada nije premašio trećinu ukupne populacije grada; najniži je bio 1910. (14,5%), najviši 1991. (32,3%). Drugim riječima, tvrdnja srbijanskog predsjednika Tomislava Nikolića da je po narodnosnoj strukturi Vukovar (bio) srpski grad, činjenično je pogrešna i nema nikakvoga utemeljenja u relevantnim povijesnim izvorima i demografsko-statističkoj dokumentaciji.

Doduše, valja upozoriti i na sljedeće: da je broj Hrvata i Srba u Vukovaru 1900. bio jednak (a nije jer su Hrvati bili 2,5 puta brojniji od Srba), različita broj-

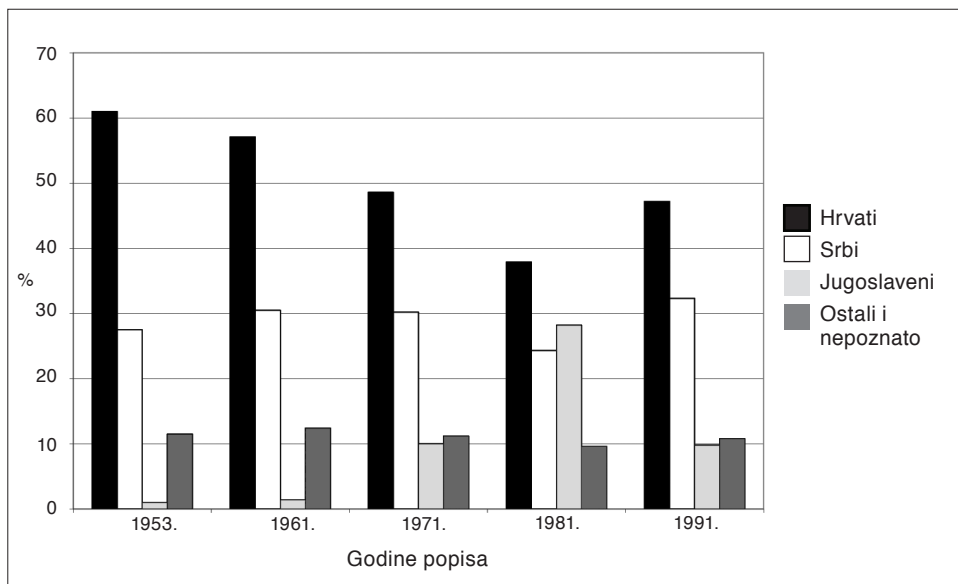
²⁵ Navedeno prema: Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujka 1991., *Stanovništvo prema narodnosti po naseljima*, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.

čana dinamika hrvatskog i srpskog stanovništva (ponajprije zbog diferencirane migracije s obzirom na etnički predznak) rezultirala bi time da bi Srbi koncem 20. stoljeća bili gotovo dvostruko brojniji od Hrvata. Unatoč, dakle, intenzivnijem porastu broja srpskog stanovništva u Vukovaru tijekom prošlog stoljeća, dominantan hrvatski narodnosni karakter (većina) toga grada nije doveden u pitanje.

Grafikon 1. Udio Hrvata, Mađara, Nijemaca, Srba i ostalih (uključujući i nepoznato) u ukupnom stanovništvu Vukovara prema popisu iz 1900., 1910. i 1948. godine

Grafikon 2. Udio Hrvata, Srba, Jugoslavena i ostalih (uključujući i nepoznato) u ukupnom stanovništvu Vukovara prema popisu iz 1953., 1961., 1971., 1981. i 1991. godine

10.

Sredinom prosinca 2012. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske objavio je na svojim internetskim stranicama dio konačnih rezultata popisa stanovništva iz 2011. godine. Među njima objavljena je i narodnosna struktura stanovništva na razini Hrvatske, županija, gradova i općina, ali ne i na razini naselja. Stoga u ovom radu ne možemo prikazati etnodemografske promjene u Vukovaru (naselje) tijekom posljednjeg međupopisnog razdoblja (2001.–2011.). Ipak, zbog aktualnosti i važnosti narodnosnih promjena koje su se zbile na razini Grada Vukovara kao administrativne sastavnice Vukovarsko-srijemske županije, apstrahirajući pritom od problematike metodološke (ne)usporedivosti rezultata popisa, ukazat ćemo ukratko na ključne značajke promjena u narodnosnom sastavu stanovništva:

Prvo, uspoređujući s oprezom rezultate popisa 1991., 2001. i 2011. vidljivo je da je Grad Vukovar zadržao pretežiti bimodalni narodnosni karakter, ali i da je prisutna znakovita homogenizacija narodnosnog sastava u kontekstu porasta udjela hrvatskog (sa 47,4% 1991. na 57,4% 2011.) i – zamjetno manje – srpskog stanovništva (sa 32,4% 1991. na 34,9% 2011.) u ukupnoj populaciji Grada. To znači da je stupanj koncentracije dviju najbrojnijih komponenti narodnosnog sastava Grada u samo dva desetljeća povećan sa 79,4% na čak 92,3%, što znači da druge narodnosne skupine imaju, i apsolutno i relativno, sve manje značenje u etnodemografskoj slici Grada Vukovara. S više od 1% stanovništva Grada 2011. isticali su se samo Rusini (1,5%) i Mađari (1,3%).

Drugo, sve narodnosne skupine (hrvatska i manjinske) u Gradu Vukovaru između 1991. i 2011. imale su pad broja pripadnika. Uz oprez zbog promijenjene metodologije popisa ističemo da je u tih dvadeset godina broj Hrvata smanjen za 6285 stanovnika ili za 28,4%, broj Srba za 5489 stanovnika ili za 36,2% te broj ostalih (bez kategorije „nepoznato“) za 6884 stanovnika ili za čak 76,6%. To znači da je u smanjenju ukupnog stanovništva Grada Vukovara između 1991. i 2011. depopulacija Hrvata „sudjelovala“ s približno 33%, depopulacija Srba s približno 29% te depopulacija ostalog stanovništva (bez kategorije „nepoznato“) s približno 36%.

Treće, zahvaljujući bitno manjem demografskom regresu (-758 stanovnika ili -7,3%) Srbi su između 2001. i 2011. povećali udio u ukupnom stanovništvu Grada Vukovara za 1,9 postotnih bodova, tj. sa 32,9% na 34,9%, pa su tako prvi put premašili trećinu populacije Grada Vukovara. S druge strane, Hrvati su u istom međupopisju depopulirali za čak 12,7% (apsolutno smanjenje iznosilo je 2318 stanovnika ili tri puta više od demografskog regressa srpskog stanovništva). Osnovni razlog tome, uz nepovoljnu bioreprodukciju i poslijeratnu emigraciju, nalazimo u činjenici da se u Grad Vukovar, prema službenim podacima, vratilo manje od 60% prognanika,²⁶ od kojih su 90-postotnu većinu činili upravo Hrvati. No, udio Hrvata u ukupnom stanovništvu Grada Vukovara smanjen je za tek 0,1 postotni

26 Prema podacima vukovarskog Regionalnog ureda Uprave za područja posebne državne skrbi Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije, od 22.061 prognanika s područja Grada Vukovara u svoje se domove do kraja 2011. godine vratilo 12.630 osoba ili 57,2% (preneseno prema: <http://www.portal.hr/vijesti/hrvatska/168124/...> (pristup stranici ostvaren 19. prosinca 2012. godine).

bod (sa 57,5% na 57,4%) što iznova potvrđuje prevladavajući hrvatski narodnosni karakter Grada Vukovara (i naselja i administrativnog grada), čime još jedanput znanstveno opovrgavamo staru tezu o „Vukovaru kao srpskom gradu“, kao novu manipulaciju koja je bila i jest u funkciji oživotvorenja suvremene velikosrpske (državno-nacionalne) politike.

Literatura

ANTIĆ, Lj. (2007.), *Velikosrpski nacionalni programi. Ishodišta i perspektive*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.

ANZULOVIĆ, B. (2011.), *Mit o nebeskoj Srbiji. Polazište osvajačkih ratova i zločina u 20. stoljeću*, Večernji posebni proizvodi, Biblioteka Večernji edicija, Zagreb.

BARIŠIĆ BOGIŠIĆ, L. (2011.), Njemačka etnička zajednica u Vukovaru, *Vukovarski zbornik*, Br. 6, OMH Vukovar, Vukovar, 113-131.

DESPOT, Z., TATIĆ, D. (2012.), *Ideja o Velikoj Srbiji: od Ilije Garašanina do Tomislava Nikolića*, Večernji list, Biblioteka Večernji edicija, Zagreb.

DIZDAR, Z. (2004.), Osnivanje i djelovanje četničkih udruženja na području grada i kotara Vukovar u monarhističkoj Jugoslaviji (1918.–1941.), *Scrinia Slavonica*, 4, 212-287.

ESIH, B., ŽIVIĆ, D. (2003.), Velikosrpstvo i hrvatska država, *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja*, Broj 20 za 2002. godinu, OMH Vinkovci, Vinkovci, 273-302.

HORVAT, R. (2000.), *Srijem – naselja i stanovništvo*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod.

ILIĆ, J. (2006.), Srbi u Hrvatskoj pre i posle raspada Jugoslavije, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, Br. 120, 253-270. (izvornik na ćirilici)

KARAMAN, I. (1994.a), Etnički/nacionalni odnosi u Vukovaru i vukovarskom kraju od prvoga svjetskog rata, *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladna kuća „Dr. Feletar“ Koprivnica, Zagreb, 207-225.

KARAMAN, I. (1994.b), Promjene nacionalne strukture pod utjecajem dvaju svjetskih ratova, *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladna kuća „Dr. Feletar“ Koprivnica, Zagreb, 311-326.

LAJIĆ, I., BARA, M. (2009.), *Ratovi, kolonizacije i nacionalna struktura Slavonije u dvadesetom stoljeću*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.

LAZANIN, S. (2007.), Stanovništvo Vinkovaca i Vukovara u razdoblju njihova oblikovanja u urbane cjeline: kraj 18. i početak 19. stoljeća, *Migracijske i etničke teme*, 23 (3), 225-249.

MIRDITA, Z. (2009.), *Vlasi starobalkanski narod*, Hrvatski institut za povijest, Biblioteka Hrvatska povjesnica, Zagreb.

PAVLIČEVIĆ, D. (1996.), Hrvatsko pitanje u prvoj Jugoslaviji (1918.–1941.), *Jugoistočna Europa 1918.–1995.*, sv. II., Hrvatska matica iseljenika, Hrvatski informativni centar, Zagreb, 44-53.

PONOŠ, T. (ur.) (2010.), *Vukovar 1991. Dokumenti iz srpskih izvora*, Novi Liber, Zagreb.

ŠTERC, S. (1991.), Etničko podrijetlo „Jugoslavena“ u Hrvatskoj, *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*, SGD Hrvatske, Posebna izdanja, sv. 8, Zagreb, 141-163.

VRBOŠIĆ, J. (1996.), Kolonizacija dobrovoljaca u Slavoniji između dva svjetska rata (1918. – 1941. godine), *Jugoistočna Europa 1918.–1995.*, sv. II., Hrvatska matica iseljenika, Hrvatski informativni centar, Zagreb, 90-100.

Vukovar 1991., Vukovar, juni 1995. godine. (izvornik na ćirilici)

WERTHEIMER-BALETIĆ, A. (1993.), *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, Nakladni zavod Globus, Biblioteka Posebna izdanja, Zagreb.

ŽIVIĆ, D. (2001.), Rat protiv Hrvatske – korijeni, uzroci i posljedice, *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja*, Broj 18 za 2000. godinu, OMH Vinkovci, Vinkovci, 111-140.

ŽIVIĆ, D. (2007.), Etničke promjene u gradu Vukovaru tijekom 20. stoljeća (1900. – 2001.), *Vukovarski zbornik*, Br. 2, OMH Vukovar, Vukovar, 38-53.

ŽIVIĆ, D. (2012.), „Vukovar je bio srpski grad“ – nova manipulacija i/ili stara ideja Velike Srbije, *Vukovarski zbornik*, Br. 7, OMH Vukovar, Vukovar, 110-119.

ŽULJIĆ, S. (1991.), Kritički osvrt na neke zaključke i poruke J. Cvijića u njegovim antropogeografskim istraživanjima, *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*, SGD Hrvatske, Posebna izdanja, sv. 8, Zagreb, 335-380.

ŽULJIĆ, S. (1997.), *Srpski etnos i velikosrpstvo*, AGM, Biblioteka Crno Dossier, Zagreb.